

TeVoet Wandelroutes 040: Delfland (ZH)

Achtergrondinformatie bij de 5 routes

Routes in Delfland (voor de details: zie de website tevoet.nl)

- Route a: Rotterdam - Delft
- Route b: Zoetermeer - Delft
- Route c: Zoetermeer – Pijnacker
- Route d: Berkel – Delft
- Route e: Delft - Maassluis

Wil je wel eens weten hoe het landschap van west-Nederland is ontstaan en waarom het is zoals het is? Dan moet je gaan wandelen in de provincie Zuid-Holland, waar in de diverse regio's de belangrijkste karakteristieken van het ontstaan van dat landschap door duizenden jaren inwerking van natuur en mens goed zijn te herkennen.

Jaap Mels, die de wandelmogelijkheden hier goed kent, heeft voor TeVoet zijn wandelroutes - natuurlijk zoveel mogelijk onverhard - op papier gezet. Jos van der Heide heeft hier per regio een cultuurhistorische toelichting bij geschreven. Deze bestaat uit de algemene inleiding, een deel gericht op de betreffende regio.

Algemene inleiding: het ontstaan van west-Nederland

Het kustlandschap van Nederland is goeddeels gevormd na de laatste Europese ijstijd, het Weichselien, 12.000-70.000 jaar geleden. Toen bereikte het landijs vanuit het noorden Nederland weliswaar niet, maar hier heerste wel een streng toendraklimaat met zeer lage temperaturen en harde poolwinden. Door de massale ijsvorming stond de Noordzee grotendeels droog: de zeespiegel lag zo'n 120-130 m lager dan nu, Engeland maakte deel uit van het Europese vasteland. De kustlijn lag zo'n 600 km verder naar het noorden, in het zuiden stond Het Kanaal tot voorbij Calais goeddeels droog.

Daar kwam verandering in toen de aarde weer begon op te warmen, zo'n 12.000 jaar geleden. Het landijs begon te smelten, rivieren gingen weer stromen, de zeespiegel begon te stijgen, zo'n 8.000 jaar geleden verdween de vaste verbinding tussen Engeland en het vasteland weer onder water. Dit proces ging door tot zo'n 6.000 jaar geleden toen de opwarming stopte: de zeespiegel had toen ongeveer het huidige niveau bereikt. (Waarom die opwarming stopte is niet helemaal duidelijk; vermoedelijk heeft dat te maken met variaties in de afstand van de aarde tot de zon of variaties van de stand van de aardas t.o.v. de zon; ook zonnevlekken zouden een rol kunnen spelen.)

Dit langzame proces heeft de kust van Nederland fundamenteel bepaald. De bodem bestond tot ver van de kust uit oude rivierafzettingen, grotendeels pleistoceen zand. Na het herstel van de open waterverbinding onder Engeland langs werd onze kustvorming bepaald door twee getijdengolven en de zeegolven onder invloed van de wind. De eerste getijdegolf kwam door Het Kanaal en had een keerpunt linksom tussen de Doggersbank en IJmuiden om dan uit te doven. De tweede (grotere) getijdegolf kwam langs de kust van Engeland naar beneden en stroomde langs de Waddenkust en Denemarken terug om daar uit te doven. Onafhankelijk daarvan veroorzaakte de wind golven aan het oppervlak van de zee: vanwege de maatgevende windrichting stonden deze overwegend recht op de kust. Met de verschillende getijdenhoogten en stroomsnelheden langs de kust hebben deze factoren geleid tot drie karakteristieke kustvormen die voor ons belangrijk zijn: de Hollandse kust met een gemiddeld getijdeverschil minder dan 2 m is een gesloten duinenkust, de Zeeuwse en westelijke Waddenkust met een getijdeverschil van 2 tot 4 m hebben een open structuur met relatief

grote eilanden, de oostelijke (Duits-Deense) Waddenkust met een getijdeverschil groter dan 4 m kenmerkt zich door een open structuur met kleinere tot geen eilanden.

Toen de zeespiegelstijging tot een einde kwam begon de kustvorming. Op de kustlijn liep de zee uit op de (ondiepe) kust. Met het zand dat de wind- en getijdengolven aanvoerden ontstonden daarin strandwallen, tussen de wallen strandvlakten. Met de voortdurende aanvoer van zand uit zee werden de wallen steeds hoger om uiteindelijk boven de zeespiegel uit te steken. Het droge zand op de wallen werd opgeblazen zodat er duinen ontstonden. Met de doorgaande aanvoer van zand uit zee ontstonden steeds nieuwe strandwallen en duinen waardoor de kust zo'n 5-10 km naar voren uitgroeide (waarvan later weer een deel is afgeslagen!). Achter de duinen lagen (ondiepe) lagunes waarin het zeewater door de getijdenwerking in- en uitstroomde. Deze lagunes waren oorspronkelijk een paar meter diep, maar na verloop van tijd vulde vegetatie ze met veen. Het werd daardoor één aaneengesloten moerasgebied, doorsneden door rivieren en kreken, en vol plassen en vennen. Dit waddegebied strekte zich uit tot waar het oude land hoger was dan de nieuwe zeespiegel, hier dus globaal tot de Utrechtse Heuvelrug; aan de zuidkant vormden de grote rivieren een soort afsluiting.

Onlangs verscheen in het lentenummer van Puur Natuur, het blad van Natuurmonumenten, ook een artikel hierover met illustratief kaartmateriaal. Dit is on-line te vinden op pag 6 e.v.:

https://issuu.com/natuurmonumenten/docs/pn_lente_2022_lr_single

Delfland

Delfland, het gebied tussen de Noordzee, de Maas, Schieland en Rijnland. Het gebied waar Holland begon! Aan het eind van de 10de eeuw stichtte de graaf van West-Frisia, Dirk II, een burcht op het punt waar Oude en Nieuwe Maas samenkwamen, aan de westkant van Vlaardingen. Omdat zijn opvolger, zoon Dirk III, zich als goede Fries ten opzichte van de keizer tē eigennuttig gedroeg (hij hief b.v. tol op de passerende handelsschepen) stuurde die een leger op hem af om hem te corrigeren. Dat leidde in 1018 tot de "Slag bij Vlaardingen", die in het zompige gebied daar door het (tē) zwaarbewapende keizerlijke leger werd verloren. De keizer stak verder geen energie meer in deze uithoek van zijn rijk en het graafschap Frisia werd vrijwel onafhankelijk. Vanaf het jaar 1101 onder de naam "Holland", de naam die eerder werd gebruikt voor de kern van het gebied rond Leiden. Holland stond op de kaart!

Landschappelijk is Delfland een uniek gebied binnen Holland. Ook dit gebied is begonnen na de laatste ijstijd als veengebied achter de Oude Duinen, maar met een heel eigen geschiedenis. Daarbij speelt de Maas een grote rol. Deze liep zoals nu onder Delfland langs, maar stroomde tot in de Romeinse tijd vanaf Maassluis iets noordelijker dan nu langs Naaldwijk naar zee. Door de riviermonding stroomden tussen eb en vloed steeds grote hoeveelheden water heen en weer, terwijl er door zo'n grote opening in de duinen regelmatig zee-inbraken optraden met grote overstromingen in het binnenland. Delfland werd een overgangsgebied tussen zee en land met regelmatig wisselende aangroei en afslag. Het resultaat daarvan: een landschap met veel kreken en opbollende veenkussens, overdekt met diverse klei- en zandafzettingen. Mensen die het aandurfd en vestigden zich op kreekruggen en op hogere veenkussens.

Tot het midden van de 20ste eeuw werd gedacht dat West-Nederland buiten de duinen vóór de Romeinse tijd nooit bewoond was geweest: het gebied zou altijd te moerassig zijn geweest. Maar toen bij de zandwinning ten behoeve van de stadsuitbreiding van Vlaardingen in 1958 voorwerpen uit het neolithicum werden gevonden bleek dat niet juist: al zo'n 6.000 jaar geleden hadden hier mensen rondgetrokken. De voorwerpen waren zó kenmerkend dat er sindsdien sprake is van de Vlaardingencultuur, die naar later bleek een verspreiding kende tot in de verre omgeving.

Een cultureel-landschappelijk belangrijke gebeurtenis is de grote zee-inbraak zo'n 300 jaar v.Chr via deze Maasmonding. De grote hoeveelheid water die na deze inbraak van achter de duinen afvloeide naar de Maas sleet een blijvend riviertje uit: de Gantel. De Romeinen gebruikten dit riviertje voor het Kanaal van Corbulo.

Het Kanaal van Corbulo was een door de Romeinen aangelegd kanaal tussen hun vesting langs de Limes bij Katwijk en hun vlootbasis bij Naaldwijk. Hiermee waren de toenmalige Rijnmonding en de toenmalige Maasmonding verbonden. Dit kanaal vormt de basis voor de Trekvlies tussen Leiden en Rijswijk.

Na de Romeinse tijd slibde deze Maasmonding dicht en verlegde de Maas zijn hoofdstroom meer naar het zuiden. De neerslagafvoer vanuit Delfland werd daarmee ernstig bemoeilijkt: het gebied werd zeer drassig en daarmee onleefbaar, de bevolking trok grotendeels weg.

Dat duurde tot in de 10de eeuw. Sporadisch werd eerder wel veen gewonnen, maar graaf Dirk II stimuleerde toen een grootschaliger aanpak. Ontginning vonden plaats vanaf de hogere veenkussens: daar kon veilig worden gewoond ook in tijden van hoog water. Bij zo'n ontginning werd vanuit de startplaats langzaam vooruitgewerkt: waar ontginningen vanuit twee plaatsen elkaar tegenkwamen werd voor de afwatering een brede wetering aangelegd. Dat was bijvoorbeeld het geval voor de ontginningen vanuit Pijnacker en Abtswoude: die kwamen elkaar tegen ter hoogte van (nu) Delft, de ontveners groeven ("delfden") een wetering naar het zuidelijk gelegen veenriviertje De Schie. Die wetering met de naam "Delf" werd later naar het noorden doorgetrokken om verbinding te maken met de Gantel ten behoeve van de ontwatering van diens stroomgebied. De nederzetting die langs de Delf ontstond werd Delft; met een hofstede van de graaf (de voorloper van het Prinsenhof) werd het een Hofstad. Die voor handel en verkeer ook nog eens gunstig lag door de ligging aan de doorgaande binnenlandse verbinding tussen Maas en Rijn: Delft groeide in de Middeleeuwen uit tot bestuurscentrum van de regio en een van de grootste Hollandse steden.

De Delf liep noord-zuidelijk ongeveer in het midden van Delfland. Daardoor was er al snel sprake van "het Oostland" en "het Westland". Het Oostland ligt ten oosten van de Delftse Schie en omvat o.a. Zoetermeer, Pijnacker, Nootdorp, Berkel en Rodenrijs en Bleiswijk. De naam was ietwat in de vergetelheid geraakt, maar wordt sinds enige tijd weer meer gebruikt voor bestuurlijke en industriële activiteiten (m.n. in de agrarische sector ~~voor~~ de glastuinbouw, die hier sinds ca 50 jaar sterk in omvang is gegroeid).

De naam Westland is genoegzaam bekend door de tuinbouw. Ook hier werd vanaf de 13de eeuw duinzand afgegraven voor stadsuitbreidingen van Den Haag en bleken de geestgronden, de vrijgekomen bodem vermengd met klei en veen, een goede voedingsbodem voor gewassen. Hier waren dat al snel tuinbouwproducten, die een goede afzet vonden in de nabijgelegen grotere steden. Die nam sterk toe in de 19de eeuw, toen ook de vraag uit Londen opkwam. In die tijd ontwikkelde zich hier de kassenbouw. De kas begon als eenvoudige constructies van een warmte opvangend muurtje die werd doorontwikkeld naar de huidige glazen warenhuizen.

Door de voortschrijdende ontvening in Delfland werd beheersing van de waterstand steeds essentiëler. In het begin leidde dat regelmatig tot conflicten tussen gebieden die afwaterden op elkaars terrein, maar in het midden van de 13de eeuw stelde de graaf van Holland waterschappen in om te komen tot een betere onderlinge samenwerking en beveiliging tegen overstromingen. Het waterschap Delfland werd in 1256 ingesteld (na het waterschap Rijnland het tweede waterschap van Nederland), inmiddels door samenvoeging met andere waterschappen uitgegroeid tot Hoogheemraadschap. Eén van de eerste belangrijke activiteiten was de aanleg van de Delflandse

Zeedijk langs de Maas, een van de eerste grote zeedijken in Holland: hiermee werd het overstromingsgevaar vanuit zee via die rivier sterk teruggebracht.

Een praktisch probleem voor Delft was dat de verbinding naar zee door Schiedam liep. Toen die stad tol wilde heffen op de doorvaart regelde Delft bij de graaf van Holland een eigen verbinding met de Maas: in 1389 kregen ze toestemming om aan de Maas Delfshaven te bouwen met vanuit Overschie de Delfshavense Schie buiten Schiedam om. Delfshaven is nog goeddeels in authentieke stijl bewaard gebleven: deze oudste wijk van Rotterdam geeft je een goede indruk hoe die stad er vroeger uit heeft gezien.

Met dank aan A.G. Jongmans e.a. "Landschappen van Nederland" en Wikipedia.